

FIKHÎ TEFSİR GELENEĞİNDE “AHKÂM-I KUR’ANİYYE”NİN YERİ

Yakup YÜKSEL*

Özet

Ahkâm tefsirleri genelde ibâdat, muâmelat ve ukûbat konularıyla ilgili âyetlerin yorumunu içeren eserlerdir. Aynı zamanda ahkâm tefsirlerine fikhî tefsirler adı da verilmiştir. İlk ahkâm tefsiri, Mukâtil b. Süleyman’ın Tefsiru Hamsi Mieti Âyetin Mine’l-Kur’an adıyla bilinen eseridir. Yine İmam Şafii, İbnü’l-Arabî, el-Herrasi ve Cessas gibi âlimlerin de ahkâm konusunda yazdıkları tefsirleri vardır.

Makalemizin konusu olan Konyalı Mehmed Vehbi’nin Ahkâm-ı Kur’aniyye adlı eseri, isminden de anlaşılacağı üzere bir ahkâm tefsiridir. Ancak bu eserin, diğer ahkâm tefsirlerinden oldukça farklı olduğunu gördük. Zira bu eserin, hem metodu hem de konuları açısından diğerlerine göre farklılık arz eden bir yanı vardır. Dolayısıyla Mehmed Vehbi’nin bu eserinin, bir ahkâm tefsiri olarak anılmasının doğru olup olmadığı tartışılmalıdır. Çünkü eseri incelediğimiz de konu başlıklarında yer verdiği âyetlerin, bilinen tefsir metotları doğrultusunda açıklanmadığı, aksine kendine özgü bir üslûpla müfessirin tefsir etmiş olduğu açıkça görülmektedir. Zira klasik tefsir metotları arasında yer alan, âyetlerin öncelikle ayetlerle, hadislerle, sebab-i nüzûllerle ve dil unsurlarıyla tefsir etme metodunun neredeyse hiç kullanılmadığı belli olmaktadır. Özellikle ahkâm konusu gibi çok önemli bir konuda müfessirin, ahkâm âyetlerinin tefsirinde fikhî imamlarının görüşlerine ya da fikhin temel kaynaklarına işaret etmemesi, eserin başlığı açısından da önemli bir eksikliklerdir.

Araştırmamız neticesinde Ahkâm-ı Kur’aniyye adlı eserin, ahkâm tefsirinden ziyade içtimâî ve ahlâkî bir tefsir çeşidi olduğunu kabul etmenin, vakıya daha uygun olacağını gördük. Zaten müellif eserinin bir ahkâm tefsir olduğunu hiçbir şekilde beyan etmemiştir. Bu sonuç, bazı araştırmacılar tarafından da dile getirilmiş ve bu çalışmamızda onlara da işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Ahkâm-ı Kur’aniyye, Metod, Ahkâm Âyetleri.

LOCATION OF THE “AHKAM-I QORANIYYE” BETWEEN THE OTHER AHKAM COMMENTARIES

Abstract

Ahkam Commentaries are works. It usually including the worship and transactions and action that related verse of Koran. Ahkam commentaries at the same time is also canon law.

First ahkam commentary varietie named works is Tefsiru Hamsi Mieti Âyetin Mine’l-Kur’an of Mukatil b. Suleyman. Again, Imam Safii, Taberi and Cassas like scholars there are also works of tafsir that such canon law. The subject of this our article The Ahkam-ı Kur’aniyye of Konyalı Mehmet Vehbi his work is also a kind of commentary to ahkam as the name says. However, as a result of this work, our research from other ahkam commentary we have seen quite a different happened. Both in terms of methods which differ in terms of both threads was a property. Thus, a question arises Is should be referred to as a commentary on canon Korany or other name We examine the work of the author of the verses he received under the topics discussed, it is clear that is not in accordance with the method of exegesis exegesis has a unique manner. Located between classical interpretation methods The reason why the landing, the language subtleties, a method of the hadith was almost little or no. Especially in the interpretation of the subject as a very important issue to Ahkâm jurisprudence verse refers to the jurisprudence of the opinions of the imams or juridical sources in terms of a significant deficiency in the title of the work. This matter we are compared with other ahkam in section by detailed With commentary by processing the way that what we put out the differences between them.

As a result of our research the work of named the Ahkam-ı Koraniyye more so than the ahkam commentary was count a social work and moral work has a more appropriate the facts. Already the author 's own work with relevant commentary shape this is a ahkâm statement is no . Some researchers reached this conclusion we have shown in this study and it Was indicated him in this our article.

Key Words : Commentary, Ahkâm-ı Qoraniyye, Method, Ahkâm Verses.

* Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi,
yakupyuksel24@hotmail.com

Giriş

Kur'an'da ibâdat, muâmelat ve ukûbatla ilgili âyetler, tafsili bir şekilde açıklanmamıştır. Hz. Peygamber hayatta iken ibadetler ve amellerle ilgili âyetlerin açıklanması, bizzat kendisi tarafından yapılmıştır. Zira Hz. Peygamberin açıklanması zaruri olan âyetleri tefsir etme vazifesinin olduğunu, bizzat Kur'an'ın kendisi haber vermektedir.¹ Onun bu açıklamalarını, hadis külliyyatında ve tefsir kaynaklarında bulmak mümkündür.² Ancak bütün âyetlerin, başka bir ifadeyle Kur'an'ın tamamının Hz. Peygamber tarafından tefsir edilip edilmediği ise farklı bir konudur. Makalemizin doğrudan konusu olmadığı için bu alandaki tartışmalara yer vermeyeceğiz.

İbâdat ve muâmelat konularıyla daha çok fıkıh ilgilendiği için bu alanda yapılan tefsir çalışmalarına fıkhi tefsir denilmiştir. “Ahkâm âyetlerini ele alıp tefsir etme işine fakihlerin tefsiri de denir. Nitekim bu tefsir türü, başlık olarak bazı kaynaklarda ahkâm tefsiri veya tefsiru'l-fukaha şeklinde geçmektedir.”³ Konuyla ilgili aşağıdaki açıklama, ahkâm tefsiri açısından önemlidir. “Hz. Peygamber döneminde ashâb, Kur'an'dan anlamadıkları yerleri, Hz. Peygambere sorarak bizzat öğrenmişlerdir. Vefatından sonra ve özellikle yönetime gelen dört halife zamanında ise hukuki/ahkâma dair konularla ilgili meseleler çoğalmıştır. Bu manada fıkıhla ilgili âyetlerin tefsir edilmesine ve onlardan hüküm istinbât edilmesine büyük bir ihtiyaç doğmuştur. Böylece fıkhi tefsir hareketi de kendiliğinden başlamıştır. Mezhep imamlarının ortaya çıkmasıyla birlikte her mezheb imamı ve o alanın fakihleri, ahkâmla ilgili âyetlerin tefsirlerinde mezhebin görüşlerini yansıtan tefsirler yapmışlardır. Mezheplerin teşekkülüyle birlikte bu alanda yazılmış ilk ahkâm tefsiri, İmam Şafii'ye nispet edilen Ahkâmu'l-Kur'an'dır.⁴ Tefsir ilminin tedvininden günümüze kadar ahkâm konusuyla ilgili birçok eser kaleme alınmıştır. Bu makalemizde Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin Âhkâm-ı Kur'aniyye adlı eserinin, kısaca tanıtımı yapılacak ve bu eserin, ahkâm tefsirleri açısından önceki eserler arasındaki yeri incelenecektir. Başka bir ifadeyle eserin, bir ahkâm tefsiri olup olmadığını tespit etmeye çalışacağız.

I. Ahkâm Nedir ?

a. Sözlük Anlamı: Ahkâm, “hükm” kelimesinin çoğulu olup sözlükte karar ve yargı anlamına gelmektedir.⁵ İbn Manzur, adâletle karar vermenin “hükm” olduğunu özellikle belirtmektedir.⁶ Ayrıca ahkâm, “karar, yargı, ilim ve anlayış” gibi mânalara da gelen hüküm kelimesinin çoğuldur. Bu sözcük, Kur'an'da yalnızca tekil şekliyle

¹ en-Nahl 16/44; el-Kıyâme 75/19.

² Buhari, Tefsir 6.

³ Mennau'l Kattan, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, s. 376.

⁴ eş-Şafii, Muhammed b. İdris, *Ahkamu'l-Kur'an*, Beyrut 1997.

⁵ Erdoğan, Mehmet, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay., İstanbul 1997, s.7-8.

⁶ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut 1990, c. XII, s. 141.

kullanılmıştır. Bu kullanımlarda Allah’a, peygamberlere ve diğer insanlara nispet edilmiştir. Bu kelime hadislerde, hem tekil hem de çoğul olarak kullanılmıştır.⁷

b.Terim anlamı: Terim anlamı itibariyle ahkâm, sadece ibâdat, muâmelât ve ukûbatla ilgili âyetlerin tefsirini konu alan ilim dalına ve bu alanda yazılan eserlere verilen ortak bir addır.⁸ Ahkâm, daha geniş mânada, belli bir konu hakkında konulmuş bulunan kuralların bütününe ifade etmek için kullanılır. Bu tarzdaki kullanılışından dolayı, belli bir konuya dair hükümleri toplayan eserlere ve hatta belli bir konuyla ilgilenen ilim dallarına da ad olmuştur.⁹ Yine terim olarak ahkâm, “mükellef olan kimselere yönelik Allah ve Peygamberinin hitaplarıdır”¹⁰ şeklinde de tarif edilmiştir.

II. Ahkâm Âyetlerinin Sayısı

Kur’an’da inanç, ibadet, ahlâk, muâmelat, kıssa, va’d, void, nasihat ve ukûbat gibi ana konularla ilgili birçok âyet vardır. Her konudaki âyetlerin kesin sayısı net değildir. Belki de sayıları, yaklaşık olarak ifade edilebilir. Bu yüzden konumuzla ilgili ahkâm âyetlerinin sayısına dair elimizde net bir bilgi yoktur. Bu, bazı âyetlerin ahkâm âyetleri içerisinde sayılıp sayılamayacağı ile ilgili bir konudur. Nitekim bu alanda yazılmış kaynak eserlerde, ahkâm âyetlerinin sayısı ile ilgili birbirini tutmayan rakamlar vardır.

Konumuzla ilgili vereceğimiz şu bilgi, bu alanda bizi aydınlatan bir açıklama içermesi dolayısıyla önemlidir. “Gazzâlî ile Fahreddin er-Râzî Kur’an’daki ahkâm âyetlerinin sayısını, 500 olarak tespit etmişlerdir. Bu sayıyı, 800’ün üzerine çıkaranlar olduğu gibi 200’e kadar indirenler de vardır. Herhalde bu 200 âyet, içinde ahkâm bulunduğu açıkça ifade edilen âyetler olmalıdır. Çünkü kıssa ve emsâl gibi hususları ihtiva eden âyetlerden de dolaylı olarak hüküm çıkarmak mümkündür. Bu yönüyle ele alındığında ahkâm âyetlerini ikiye ayırmak mümkündür. İlki, içinde ahkâma dair bilginin bulunduğu tasrih edilmiş olan âyetlerdir. Bu çeşit âyetler, Bakara, Nisâ, Mâide ve En’âm gibi sûrelerde çoktur. İkincisi ise doğrudan bir hüküm ifade etmeyen, ancak istinbât yoluyla hüküm çıkarılabilen âyetlerdir. Bu gruba dâhil âyetler, başka bir âyete müracaat edilmeden hüküm çıkarılabilen ve başka bir veya birkaç âyet yardımıyla ancak hüküm çıkarılabilenler olmak üzere kendi aralarında ikiye ayrılabilir. Ayrıca ahkâm âyetleri, ihtiva ettikleri hükümler bakımından ibâdat, muâmelât ve ukûbat gruplarına da ayrılmıştır. Bu grupların her birinde yer alan âyetlerin sayısı kesin değildir. Son zamanlarda benimsenen bir tasnife göre, yüz kırk âyet ibadetlere, yetmiş âyet aile hukukuna, yetmiş âyet medenî hukuka, otuz âyet ceza hukukuna, bir görüşe göre on üç

⁷ Özel, Ahmet, “Ahkâm”, DİA, TDV Yay., İstanbul 1988, c. I, s. 550-551.

⁸ Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Hamsi Mieti Âyetin Mine'l-Kur'an*, trc. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay., İstanbul 2005. s. 5-7.

⁹ Bkz. Özel, Ahmet, “Ahkâm”, DİA, TDV Yay., İstanbul 1988, c. I, s. 550-551.

¹⁰ Bkz. Hallaf, Abdulvahhab, *İlmü Usûli'l-Fıkh*, Kahire 1947, s.82-83; Şaban, Zekiyyüddîn, *Usûlü'l-Fıkh*, trc. Dönmez, Kafî, İslam Hukuk İlminin Esasları, TDV Yay., Ankara 2005, s.225-230.

ayet veya diğerine göre yirmi ayet usûl-i muhâkemâta, yirmi iki ayet harp ve sulh hukukuna, on ayet de malî ve iktisadî konularla ilgilidir.”¹¹

Yukarıdaki bu bilgiden de anlaşılacağı üzere ahkâm âyetlerinin sayısı ile ilgili net bir rakam vermek mümkün değildir. Hz. Peygamber döneminde bu konuda bir tasnif yapılmadığı için tam bir rakam verilememiştir. Kur’an’ın tefsiriyle ilgili çalışmalar çoğaldıkça bazı yeni tefsir çeşitleri ve bu arada da fikhî tefsirler ortaya çıkmıştır. İşte ahkâm ile ilgili yapılan fikhî tefsirlerde de birbirini tutan rakamlar yoktur. Zira bunlar arasında abartılı rakamlar veren çalışmaların yanında orta yolu tutan eserler de mevcuttur.

III. Ahkâm Tefsiri

Kur’an’ın âyetlerinin tefsir edildiği eserlere, öteden beri tefsir geleneğinde ahkâm tefsirleri adı verilmiştir. Ahkâm tefsirlerinin, aynı zamanda fikhî tefsirler olarak adlandırıldığı herkesin malumudur. Ö. N. Bilmen, tefsir çeşitlerinden bahsederken, İslam’ın çeşitli coğrafyalara yayıldığını, değişik kültürlerle sahip milletlerin müslüman olmalarıyla farklı meselelerin ortaya çıktığını ve bu sebeple tefsir eserlerine mezhep görüşlerini yansıtan açıklamaların girdiğini belirtmiştir. Böylece ahkâm âyetlerini konu edinen ancak fikhî yorumların ağırlıkta olduğu tefsir kitaplarının yazıldığını da sözlerine eklemiştir.¹² Bu alanla ilgili ilk eser, şüphesiz Mukatil b. Süleyman’ın *Tefsiru Hamsi Mieti Âye Mine’l-Kur’an* adlı eseridir.¹³ Bununla birlikte Ahkâmü’l-Kur’ân’a dair ilk eserin, İmam Şâfiî tarafından yazıldığı da bazı otoriteler tarafından iddia edilmiştir. Onun ahkâm âyetlerinin tefsirine dair görüşlerini sonradan Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, müstakil bir eserde toplamış ve bu eser, Zâhid Kevserî’nin mukaddimesiyle birlikte Kahire’de neşredilmiştir.¹⁴ Bu ilk eserlerden sonra Hanefî, Şâfiî, Mâliki ve Hanbelî mezhebine bağlı fakihler ile Zeydiyye, İmâmîyye ve Zâhiriyye gibi mezheplere bağlı âlimler, çeşitli adlarla Ahkâmü’l-Kur’ân’a dair eserler kaleme almışlardır. Ayrıca onlar, bu eserlerinde kendi mezheplerini destekler mahiyette ahkâm âyetlerini tefsir veya tevil etmişlerdir.¹⁵

Muhammed Sıddık Hasan Han’ın (ö.1307/1890) *Neylü’l-Merâm Min Tefsiri Âyâtü’l-Ahkâm*’ı son zamanlarda ahkâmü’l-Kur’ân’a dair yazılan eserler arasındaki yerini almıştır. Bu eser, Ali Seyyid Subhu’l-Medeni tarafından tahkik edilmiş ve Mektebetü’l-Medeni tarafından Cidde’ de basılmıştır. Sıddık Hasan, Kur’ân sûrelerini tertip sırasıyla ele almış ve hüküm içerdiğini düşündüğü ahkâm âyetlerinin tefsirini yapmıştır. Bu bağlamda son olarak Konyalı M.V. Efendi’nin Türkçe yazdığı *Ahkâm-ı*

¹¹ Çetiner, Bedrettin, “Ahkâmü’l-Kur’an”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1988, c. I, s. 551-552.

¹² Bilgi için bkz. Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, Bilmen Yay., İstanbul 1973, c. I, s. 113.

¹³ Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Hamsi Mieti Âyetin Mine’l-Kur’an*, trc. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay., İstanbul 2005.

¹⁴ Çetiner, “Ahkâmü’l-Kur’an”, *DİA*, c. I, s. 551-552.

¹⁵ Çetiner, “Ahkâmü’l-Kur’an”, *DİA*, c. I, s. 551-552.

Kur’aniyye adlı eserine ek olarak Muhammed Ali es-Sâbûnî’nin *Ravâiu’l-Beyân Fî Tefsîri Âyâti’l-Ahkâm Mine’l-Kur’ân* ve Celâl Yıldırım’ın *Kur’ân Ahkâmı ve Mezheb İmamlarının Görüş Farkları* adlı eserleri de bu meyanda yazılmış eserlerdendir.¹⁶

IV. Ahkâm-ı Kur’aniyye

Ahkâm-ı Kur’aniyye, Mehmed Vehbi Efendi’nin önemli bir eseridir ve yüz altmış üç konudan oluşmuştur.¹⁷ Ona göre tümüyle hüküm içeren âyetler hariç tutulduğunda 632 âyetin yer aldığı bu kitap, 471 sayfadan oluşmaktadır.¹⁸ Müellif, konuları düzensiz ve karışık bir şekilde işlemiştir. Çalışmada esas aldığımız kitap ise 1947 yılında basılmıştır. Önceki alay müftüsü Şakir Bey tarafından yayına hazırlanmıştır. Ayrıca Şakir Bey, eserin önemine vurgu yapmış ve kendine ait bir şiiri de kitabın ilk sayfasına koymuştur. Aynı yayınevinin ikinci defa bastığı bu esere, yayınevi tarafından bir takdim yazılmıştır. Konu başlıkları ile içindekileri gösteren bir fihrist, kitabın baş tarafına konulmuştur. Fakat 1966 tarihli baskıda ise içindekiler bölümü, kitabın son kısmına konulmuştur. Ayrıca alfabetik bir fihrist de yapılmış ve doğru yanlış cetveli oluşturulmuştur. Bu cetvelde sırasıyla sayfa numarasına, yanlış bulunduğu satıra, yanlış olan sözcüğe ve yerine gelmesi gereken doğru biçimine yer verilmiştir. Bu durumu açıklamak için cetvelde “sahife 1, satır üç “besleme” (yanlış) “besmele” (doğru)” şeklinde bir uyarıya ihtiyaç duyulmuştur.¹⁹

Biz bu makalede eserin, 1947 yılına ait baskısını tek tek inceleme ve daha önce yapılmış çalışmalarla bir kıyaslama şansını yakaladık. Ayrıca eserin, hicri 1341 tarihinde Ahmed Kamil Matbaası tarafından basılan ancak baskı yeri belirtilmeyen nüshasıyla da karşılaştırmanın önemli olacağını düşündük. Bu sebeple eserin, İsam Kütüphanesi’nde 025892 numarada kayıtlı olan nüshasıyla da karşılaştırma imkanı elde ettik. Mezkûr eser, günümüz Türkçesine aktarılan diğer baskılı eserler gibi, *besmelenin* ahkâmıyla başlatılmış ve besmele konusu aynen aslı metinde olduğu gibi şöyle açıklanmıştır. “Besmele, sûre-i nemil’de aynen nazil olduğundan bi’l-ittifakla Kur’an’dandır.”²⁰

Ahkâm tefsirlerinde olduğu gibi hemen hemen bütün re’y ve dirayet tefsirlerinde esere zaten *besmelenin* tahliliyle başlanmıştır.²¹ Hatta *besmelenin* fikhî boyutuyla ilgili

¹⁶ Çetiner, “Ahkâmü’l-Kur’an”, *DİA*, c. I, s. 551-552.

¹⁷ Bazı çalışmalarda eserde 160 ana başlığın yer aldığı belirtilmiştir. İstanbul’da Kutulmuş Basımevinde yapılan 1947 ve 1966 tarihli baskılarında eserde, 163 ana başlığa yer verilmiştir. Bkz. Kutulmuş Basımevi, İstanbul 1947.

¹⁸ Bahar yayınevi tarafından 1966 tarihinde yapılan baskısı, 469 sayfadan ibarettir.

¹⁹ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. XIV.

²⁰ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 1.

²¹ et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camîu’l-Beyan fî Te’vili’l-Kur’an*, Beyrut 1992, c. I, s. 55; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi, *el-Cami li Ahkâmi’l-Kur’an*, Beyrut 1993, c. I, s. 65; ez-Zemahşeri, Muhammed b. Ömer el-Keşşaf an Hakaiki Gavamidi’t-Tenzil ve Uyuni’l-Akavil fî Vücuhi’t-Te’vil, Mısır 1977, c. I, s. 3; el-Alûsi, Şihabüddin Seyyid Muhammed *Ruhu’l-Meâni Fî Tefsiri’l-Kur’an’il-Azim ve’s-*

açıklamalar da yapılmıştır. Bu bağlamda Ahkâm-ı Kur'aniyye'nin girişinde besmelenin tahlili, herhangi bir orijinallik içinde ele alınmamıştır. Daha sonra müellif, eserine Fatiha'nın ahkâmıyla devam etmiş ve konu başlıklarıyla ilgili herhangi bir sıralama yapmamıştır. Başlıkları sadece iki çizgi arasında vermekle yetinmiştir. Mesela müellif, Fatiha ya da herhangi bir surenin hükümlerini ifade etmek için -Ahkâm-ı Fatiha- gibi bir ifadeyi başlık için uygun görmüş ve eserdeki diğer başlıkları da bu usûlde vermiştir. Bu açıdan eserin Türkçe baskısında bütün konu başlıkları, Osmanlı Türkçesindeki aslına uygun şekilde verilmiştir.²² İSAM'da bulunan ve aslı 488 sayfa olan Osmanlı Türkçesiyle yazılmış bu eserin 474'üncü sayfasından sonrasının yırtılmış olduğu anlaşılmıştır.²³ Hatta bu Osmanlı Türkçesiyle yapılan baskısında eserin, 449'dan 464'e kadar olan on beş sayfası tekraren basılmıştır. Eserin 474'üncü sayfadan sonra beş yaprağın yani on sayfanın yırtılmış olduğu, alt kısmından çok az bir miktarının geride kaldığı ve yırtılan kısmın hangi konuyla ilgili olduğu tespit edilememiştir.²⁴ Ayrıca Ahkâm-ı Kur'aniyye'de 482 hükmün yer aldığı ve eserde konuların alfabetik sıraya göre düzenlendiği şeklindeki bilgilerin, araştırmada vardığımız neticelerle uygunluk arz etmediği de görülmüştür.²⁵

Ahkâm-ı Kur'aniyye'de konular fikhî başlıklara göre usulünde ele alınmadığı kolaylıkla görülmüştür. Hatta bazı konuların ahkâma ilişkin olmadığı da anlaşılmıştır. Bir de itikat ve ibadet konularına nispeten ahlâki ve sosyal konular, daha fazla işlenmiştir. Eserde âyetler, düzensiz olarak verilmiş ve verilen âyetlerin hangi sûreye ait olduğu kolaylıkla anlaşılamamıştır.

Müellifin bazı yerlerde açıkladığı âyetin tamamını değil de sadece konuyla ilgili kısmını vermesi ve Kur'an'ın farklı yerlerinde ona benzer başka âyetlerin bulunması sebebiyle bazen hangi âyeti ele aldığı karışıklığa neden olmuştur. Müellifin, örneğin "İnsanın Mühmel Terkolunmayacağına Dair Ahkam-ı Kur'aniye" başlığı altında vermiş olduğu "إِن هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا" "O, ancak dünya hayatından ibarettir."²⁶ âyeti, Kur'an'da başka yerlerde de kullanılmıştır.²⁷ Yine, "Vesayayı Âliye" başlığı altında vermiş olduğu "أَمَّنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ" âyeti, Kur'an'ın farklı ayetlerinde de yer almıştır.²⁸ Buna benzer örnekler eserin birçok yerinde rastlamak mümkündür.²⁹ Bütün bunlara rağmen kısmen de olsa ana konuyla ilgili olarak verdiği bazı âyet parçalarının işlediği sûredeki âyete ait olduğu kanaatinin netleşmesine zemin hazırlamıştır.

Seb'il-Mesâni, Beyrut 1994, c. I, s. 41; Ibn Âşûr, Muhammed Tahir, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Beyrut 2000, c. I, s. 135.

²² Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur'aniyye*, s. 2, 5, 11.

²³ Konya Yusuf Ağa kütüphanesinde 170 numarada kayıtlı olan ve eski Türkçe yazılı iki adet Ahkâm-ı Kur'aniyye eser ise 483'er sayfa olup baskı yeri ve tarihi yoktur.

²⁴ Bkz. Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur'aniyye*, s. 474.

²⁵ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur'aniyye*, İstanbul 1947; Demir, Recep, "Ahkâm Tefsiri ve Mehmed Vehbi Efendi'nin Ahkâm-ı Kur'aniye'si", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 22, 2013, s. 431-456.

²⁶ el-Mü'minun, 37; el-Casiye, 24; el-En'am, 29.

²⁷ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur'aniyye*, s. 61, 462.

²⁸ el-Hucurat, 15; el-Hadid, 7; en-Nisa, 152; en-Nur 24/62.

²⁹ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur'aniyye*, s. 23, 69, 76, 156, 383-384.

Mehmed Vehbi eserinin bazı yerlerinde âyeti yanlış olarak verdiği görülmüştür. Meselâ müellifin, vâv harfi ile başlayan bir âyeti bazen fâ harfi, fâ harfi ile başlayan âyeti de vâv harfi ile verdiği araştırmacıların gözünden kaçmamış bir husustur. Hatta o, başında vâv harfi olmayan âyetleri, bazen yanlış bir şekilde başında vâv harfi varmış gibi verdiği de olmuştur.³⁰ Üstelik müellif, herhangi bir konuyla ilgili birkaç âyeti, karışık olarak eserine almıştır. Müellif, örneğin, Lokman sûresinin ilk önce yedinci daha sonra altıncı âyetini ele almıştır. Buna benzer örneklere, müellifin eserinin her yerinde rastlamak oldukça olağandır.³¹

Bu eser, sadeleştirme çabalarına da konu olmuştur. Nitekim Muhittin Akgül, Mehmed Vehbi Efendi’nin bu eserini, “Kur’an’dan Hayata Yansımalar” adıyla sadeleştirmiş ve 2006’da İzmir’de yeniden bastırmıştır.

a. Ahkâm-ı Kur’aniyye’nin Metodu

Kur’ân’ı açıklamak için yazılan tefsirlerin kendilerine has metotları vardır. Bu açıdan o tefsirlerin nakli, akli veya fıkhî tefsirler olmaları herhangi bir fark oluşturmaz. Her tefsirin kendine ait bir işleyişi ve yöntemi, ilk bakışta dikkatimizi çekmektedir. Hatta her tefsirin müellifi, çoğunlukla mukaddimedede eserinde nasıl bir yöntem izleyeceği konusunda önceden okuyucusuna mutlaka bilgi vermiştir.

Bu tefsirlerden farklı olarak incelediğimiz Ahkâm-ı Kur’aniyye’nin ise ilk etapta belli bir metottan yoksun olduğunu söylemek abartı sayılmaz. Bununla birlikte müellif eserinde, ilk önce besmelenin hükmünü açıklamış ve her hayırlı işe mutlaka besmele ile başlanması gerektiğini vurgulamıştır. Müfessir ayrıca, Hz. Peygamberin konuyla ilgili hadislerinden deliller vererek besmele konusunu geniş bir şekilde ele almıştır. Buna göre o, besmelenin Kur’an’dan bir âyet olduğuna ancak Fatiha’nın bir âyeti olup olmadığıyla ilgili hemen her ayrıntıya yer vermiştir. Bu anlamda mezheplere göre namazda besmeleyi terk edenin, namazıyla ilgili durumunun ne olacağı hakkında fıkhî açıklamalar yapmıştır.³²

İkinci olarak Mehmed Vehbi, eserinde, Fatiha sûresinin ahkâmını açıklamıştır. Özetle Fatiha sûresinde hamdin keyfiyetine, duanın nasıl yapılacağına ve hidayetin büyük bir nimet olduğuna dair açıklamalarda bulunmuştur. Orijinal haliyle, kelime ve cümlelerinde hiçbir değişiklik yapmadan Fatiha’daki ahkâmı şöyle açıklamıştır. “Vâcip Teala Fatiha-i şerifte Kur’an’ın bil cümle ahkâmına ve esrarına fusûl ve ebvabına işaret etmiştir. Çünkü Kur’an’ın ahkâmı, Zatullah ve emri nübüvvet ve ahvâl-i ahiret ve kulların ibadetlerine müteallık tekalifi mutazammın emir ve nehyi ve muhtaç olduğu şeyi istemek için duanın meşruiyetini ve enbiyayı izamin ümmetlerine nasihatlarını ve

³⁰ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 27, 189.

³¹ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 14, 96-97.

³² Bkz. Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 1-2.

ümmetlerinin hikayelerini ve âsilerin hallerini ve sebebi helaklerini beyandan ibarettir.”³³

Üçüncü olarak müfessir, ehl-i imanın vasıflarını geniş bir şekilde ele almıştır. Daha sonra ehl-i küfrün ve ehl-i nifakın durumlarını açıklayan âyetlerin tefsirlerini yapmıştır. Aslında müellif, ahkâm konularıyla ilgili âyetlerin her birini detaylı bir şekilde tefsir etmemiştir. Konuyla ilgili olanları verdiği ve kısa bir tercümesini yaptığı âyetlerin sayısı, tefsirini yaptığından sayısından daha çoktur. Bir itibarı dikkate alarak bazı konuları ise geniş bir şekilde tefsir etmeyi uygun görmüştür. Örneğin, Hz. Yusuf kıssasını ve bu kıssadan çıkarılacak ahkâmı, detaylı bir şekilde ele almıştır.³⁴

Aslında Mehmed Vehbi Efendi'nin Ahkâm-ı Kur'aniyye adlı eserinde sistematik bir metodun olmadığı söylenebilir. Bu bağlamda müellif, konuları gelişi güzel ele almış ve mevzular arasında herhangi bir sıralama yapmamıştır. Müfessir, genelde seçtiği konuyla ilgili âyeti vermiş ve kısa bir tefsirini yapmıştır. Varsa konuyla ilgili başka âyetlere de işaret etmiştir. Bazı konularda hadislerden de alıntılar yapmıştır. Kimi zaman ahkâmı ilgili konuyu ayrıntılı olarak vermemiştir. Başka bir ifadeyle, çoğu yerde seçtiği konuda okuyucunun net olarak anlayabileceği bir ahkâma veya neticeye temas etmemiştir. Bu minvalde kısmî açıklamalar yaptığı yerler vardır. Müellif eserinde, konuları bütün olarak işlememiş ve bazen konu dışı açıklamalara girmiştir. Örneğin, Hz. Adem'e meleklerin secde etmesiyle ilgili ayetteki ahkâmı açıklarken ilmin ve alimin önemiyle ilgili izahlar yapmış ve bu husustaki başka âyetlere atıfta bulunmuştur. Yine aynı yerde konu dışına çıkarak zikir konusuna girmiş ve bu konuyla ilgili âyetlerin tefsirini yapmıştır.³⁵

Müellif, eserinde konu başlıklarıyla ilgili verdiği âyetlerin geçtiği sûrelere ve âyet numaralarına işaret etmemiştir. Nadiren de olsa “Bakara ve Enfal surelerinde geçen âyet”³⁶ şeklinde genel işaretlerde bulunmuştur. Bütün bu açıklamalardan sonra eserde izlenen bir metodun olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. İlk ahkâm tefsirlerinden sayılan Mukatil b. Süleyman ve İmam Şafii'nin eserlerinde³⁷ fikhî konuların ağırlıklı olarak mantıksal bir sıralama içerisinde takip edildiği görülmüştür. Örneğin, İmam Şafii, ilk önce ahkâm konularındaki âyetlerin bilinmesi için insanları teşvik etmiş ve bu

³³ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur'aniyye*, s. 3-4.

³⁴ Bkz. Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur'aniyye*, s. 33-35.

³⁵ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur'aniyye*, s. 71-74.

³⁶ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur'aniyye*, s. 440.

³⁷ Aslında bu eser, Beyhaki (ö.)'nin olup ancak onun, İmam Şafii'ye ait olduğunu iddia ettiği bir eserdir. Hatta ilk baskıya önsöz yazan Zahidu'l-Kevseri, kendisinin İmam Şafii'ye ait böyle bir esere kendisinin ulaşmadığını, Beyhaki'nin İmam Şafii'nin görüşlerini toplayarak böyle bir eseri meydana getirdiğini kabul etmektedir. Bilgi için bkz. Beyhaki, *Ahkâmü'l-Kur'an*, s. 23. Muhtemelen İmam Şafii'nin (ö. 204/819) Kur'an'daki bazı ahkâm âyetlerinin tefsirine ve onlardan hüküm çıkarma metoduna dair görüşlerini toplayan bir eserdir. Zira eseri, bizzat Şafii kaleme almamış, tanınmış hadis âlimi Beyhakî (ö. 458/1066) derlemiştir. Beyhakî, gerek Şafii'nin gerekse öğrencileri Büveytî, Ebû Sevr, Harmele, Rebî' el-Cîzî, Müzenî, Rebî' el-Murâdî gibi âlimlerin kitaplarındaki görüş ve tahlilleri bir araya toplayarak bu eseri meydana getirmiştir. Bkz. Çetiner, “Ahkâmü'l-Kur'an”, *DİA*, c. I, s.551-552.

yüzden o konuyla ilgili âyetleri ele almıştır. O, daha sonra Hz. Peygamberin sünnetine uymakla ilgili ahkâm konularını işlemiştir. Umum-husus, haber-i vahid ve nesih konusu gibi önemli konulardan sonra fıkıh kitaplarında olduğu gibi taharet, namaz, zekât, oruç, hac ve muamelat konularını işlemiştir.³⁸

Mehmed Vehbi’yle ilgili bazı çalışmalarda eserinde âyetleri âyetle tefsir ettiğine dair bir metodunun varlığından söz edilmiştir. Fakat onun âyetleri âyetle tefsiri başlığı incelendiğinde böyle bir metodun olmadığı anlaşılmıştır. Müellif, herhangi bir konuyla ilgili âyet ya da âyetleri verip tefsir amacıyla başka bir âyetten ya da âyetlerden yararlanmamıştır. Özellikle insan tiplerinden bahsederken daha çok âyetlere müracaat etmiş, ancak bunu tefsir amaçlı değil, ele aldığı konuda bahsedilen kişiliklerin özellikleriyle ilgili diğer farklı âyetleri sıralamak amacıyla yapmıştır.

Mehmed Vehbi’nin eserinde âyetleri âyetlerle tefsir ettiği izlenimini verdiği anlaşılıyorsa da aslında onun, ahkâm âyetlerini diğer ahkâm âyetleriyle tefsir etme çabasında olmadığı görülmüştür. Bilakis o, Kur’an’da konuyla ilgili geçen bazı âyetleri almak ve onların kısa açıklamasını yapmakla yetinmiştir. Buna göre âyetleri âyetle tefsir metodu vardır görüşü, fazla iyimser bir yaklaşımdan ibarettir.³⁹ Örneğin, müminlerin özelliklerinden bahseden âyetleri verirken konuyla ilgili âyetleri “şol kimseler ki”⁴⁰ diye sıralamıştır. Yoksa kendisinin, müminlerin özelliklerinden bahseden şu âyetlerin açıklamasını yapmak ve bu âyetlerin tefsiri anlamında şu âyetleri de zikretmek gibi bir iddiası yoktur. Bunu bizzat kendisi eserinde şöyle açıklamıştır. “Kur’an’ın evvelinde Cenab-ı Hakkın insanları üçe taksim etmesi sebebi ile bu makamda ehli imanın evsafını beyan eden bazı âyetler icmalen zikrolundu.” şeklinde bir ifadeyle âyetleri, toplu bir şekilde vermiştir. Yoksa onun bu sözünden, âyetleri destekleyen diğer âyetleri tefsir ettiği gibi bir neticenin tahsil edilmesi yanlıştır.⁴¹ Zaten, aşağıda vereceğimiz örneklerle konunun daha iyi anlaşılacağı bir hakikattir. “Ehl-i İmanın Evsafını Beyan Hakkında” başlığı altında mü’minlerin özelliklerinden bahsederken âyetleri âyetlerle tefsir etmemiş, aksine müminlerin özelliklerinin geçtiği diğer âyetleri sıralamakla yetinmiştir. Örneğin, Mü’minun suresindeki خَاشِعُونَ صَلَاتِهِمْ *“Onlar namazlarını huşû ile kılarlar.”*⁴² âyetini şöyle tefsir etmiştir: “Yani fevzulfelaha dahil olan müminler şol kimseler, anlar, namazlarını huşu içinde kılarlar.”⁴³ Devam eden هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ *“Onlar boş işlerden yüz çevirirler.”*⁴⁴ âyetinde ise, “ehl-i iman şol kimseler ki anlar, lüzumsuz ve maddi ve manevi fâideyi müfit olmıyan lağviyat ve lehviyattan

³⁸ Şafii, *Ahkamu’l-Kur’an*, s.28, 30, 33, 35, 43, 79.

³⁹ Demir, Recep, “Ahkâm Tefsiri ve Mehmed Vehbi Efendi’nin Ahkâm-ı Kur’aniye’si”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 22, 2013, s. 431-456; Karaoğlan, Arslan, “Konyalı Mehmed Vehbi Efendi’nin ‘Ahkâm-ı Kur’âniye’ ve Muhammed es-Sâbûni’nin ‘Revâiu’l-Beyan’ Adlı Eserinin Mukayesesi” *Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi*, Kayseri 2011, s. 79-80.

⁴⁰ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 6.

⁴¹ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 12.

⁴² el-Mü’minun, 23/2.

⁴³ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 7.

⁴⁴ el-Mü’minun, 23/3.

uzaklaşırlar.”⁴⁵ şeklinde yorumlamıştır. Yine şu *وَالَّذِينَ هُمْ لِلرَّكَاةِ فَاعِلُونَ* “Onlar zekâtlarını verirler.”⁴⁶ âyetinde açıklamasına “ve müminler şol kimseler ki anlar, farz olan zekâtı vermeğe devam ederler, asla terk etmezler.”⁴⁷ şeklinde devam etmiştir. Yukarıda verilen örneklerden eserde, âyetlerle âyetlerin tefsirinin yapılmadığı, sadece mü’minlerin vasıflarını anlatan âyetlerin sıralandığı kendiliğinden anlaşılacaktır.

Keza münafıkların ya da kafirlerin hallerinden bahseden âyetlerde de müellif, “şol kimseler ki”⁴⁸ şeklindeki yolu izlemiştir. Bazı araştırmalarda âyetlerin tefsirini verdikten sonra müellifin, “hülasa” diyerek çıkarılan ahkâmdan söz ettiği ya da hükmü verdiği şeklinde bir metodunun varlığına dikkat çekilmiş ise de biz, bunu tespit edemedik. Esasen müellifin, yedi yerde hülasa kelimesini kullanmış olduğu ancak onu da anlattığı konuyu özetleme şeklinde zikrettiği tespit edilmiştir. Yoksa onun, bu âyetten çıkarılacak hüküm veya hülasası budur şeklinde bir kullanımı yoktur.⁴⁹

Yine onun “âyetleri hadislerle tefsir etmiştir” gibi bir metodunun olduğunu savunmak doğru değildir. Kullandığı hadis sayısı, ahkâm tefsiri açısından çok azdır. Yüzü aşkın konunun içerisinde maalesef sadece on sekiz hadise yer vermiştir. Bu hadislerin de tamamı değil çoğu yerde sadece bir pasajı alınarak konu geçiştirilmiştir. Aynı şekilde onun “hadislerden istifade ederek tefsir yapmıştır”, şeklinde temas edilen husus, eserin yöntemine uymamaktadır. Zira müellifin, 471 sayfalık bu eserinde ve adına ahkâm denilen fikhî tefsirinde sadece 17 hadis kullanılmıştır. Ayrıca verilen hadislerin tamamı kullanılmamış, sadece bir veya iki kelimesi ya da bir cümlesi alıntılanmış ve kaynaklarına da işaret edilmemiştir. Her konuyla ilgili hadis referansı da zaten yoktur.

Müellifin eserinde yer verdiği hadislerden bazılarını örnek olarak verebiliriz. Bismelenin tefsirinde Hz. Peygamberin *رَبِّ الْعَالَمِينَ* diyen kişi için Allah’ın, “Kulum bana hamdetti.”, *الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ* dediğinde “Kulum beni sena etti.”, *يَوْمَ الدِّينِ* dediğinde “Kulum işini bana havale etti.”, *وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ* dediğinde “İşte burası kulum ile benim aramdadır, kulum için istediği şey vardır.” ve sonuna kadar okuduğunda “Kulumun istediğini ona veririm.”⁵⁰ dediğine dair hadislerden yararlanarak bir açıklama yapmıştır. Yine Fatihâ sûresinin tefsirinde “Fatihâ’nın okunmadığı namaz eksiktir.”⁵¹ hadisini almıştır.⁵² Bundan sonra ise eserin yetmiş ikinci sayfasına kadar başka bir hadise yer vermemiştir. Burada ise da Hz. Adem’e meleklerin secde etmesi

⁴⁵ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 7.

⁴⁶ el-Mü’minun, 23/4.

⁴⁷ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 8.

⁴⁸ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 13.

⁴⁹ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 2, 11, 15, 20, 70, 305, 308; Pak, İzzettin, Konyalı Mehmed Vehbi Efendi ve Tefsirdeki Metodu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 56.

⁵⁰ Müslim, Salât 38; Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s.1-2.

⁵¹ Müslim, Salât 34.

⁵² Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s.5.

başlığı altında Peygamberimizin اكرموا سيدكم “Efendinize/büyüğünüze ikram edin.” şeklindeki hadisine yer vermiştir.⁵³

Müellif, gusül ve abdest başlığında ise “Abdest üzerine abdest nurdur.” hadisi⁵⁴ ile “İslam, nezafet üzere bina edilmiştir.” hadisine yer vermiştir.⁵⁵ O, zekât konusunda da “Malın öşrünü verin.” hadisine temas etmiştir.⁵⁶ Cemaatle namaz konusunda ise tek başına kılınan namaza oranla cemaatle kılınan namazın yirmi yedi derece daha sevap olduğuna dair hadise işaret edilmiştir.⁵⁷ Cihad konusunda “Güç atmaktadır.” hadisine yer verilmiştir.⁵⁸

Zaten müellifin eserine aldığı hadisler de temel ahkâm konularından bahseden hadisler değildir. Fatiha suresi birçok ahkâm tefsirinde olduğu gibi Mehmed Vehbi de Ahkâm-ı Kur’aniyye’inde Fatiha suresinin bütün âyetlerini ahkâm âyeti olarak değerlendirmiştir. Konuyu özetleme anlamında hadislerden verdiği bazı örnekler burada değinmekte yarar vardır. Mesela, Fatiha sûresinin tefsiriyle ilgili “Kim namazda Fatiha okumazsa onun namazı eksiktir.”⁵⁹ hadisi ile ayrıca Fatiha’nın üçe ayrıldığına dair hadisi vermiştir.⁶⁰ Ayrıca askerinin talimine dair من تعلم الرمي ثم تركه فليس منا “Kim (ok) atmayı öğrenir, sonra onu bırakırsa o, bizden değildir.”⁶¹ hadisine temas etmiştir. Normal şartlarda ahkâm âyetlerini konu edinen bir eserde fıkhi konularla ilgili hadisler müracaat edilmemesi düşünülemez. Örneğin, bir ahkâm tefsiri olan İbnü’l- Arabî’nin eserinin hemen her sayfasında en az bir ya da iki hadise rastlamak mümkündür.⁶²

Mehmed Vehbi’nin eserinde dil kurallarına dair tefsir yok denecek kadar azdır. Müellif, çoğu kez açıklamasını yaptığı kelimelerin kök ve sözlük anlamlarını vermemiş, sadece onların terim manalarını vermekle iktifa etmiştir. Dahası o, açıklamasını yaptığı kelimelerin kök anlamlarına inmemiş, sadece onu anlamayı sağlayacak manaya işaret etmiştir. Bazı araştırmacıların tefsirinin özellikleri arasında saydığı “Müellif, kelimeleri açıklamıştır” başlığı, yapılan karşılaştırma sonucu eserle örtüşmediği gözlemlenmiştir. Yazarın ahkâm âyetlerini konu edindiği önemli eserinde sadece otuz dokuz kelimenin açıklamasını yapması garipsenecek bir durumdur. Bu açıdan tefsir metotları arasında yer alan her âyetin tefsiri yapılırken geçen kelimelerin açıklaması şeklinde bir metoduna rastlamak mümkün değildir. Kaldı ki müellif, kelimelerin sözlük anlamlarını değil terim

⁵³ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s.72.

⁵⁴ Tirmizi, Tahâret 44; Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s.83.

⁵⁵ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s.86.

⁵⁶ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s.101.

⁵⁷ Buhari, Ezan 30; Nesâî, İmâmet 42; Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s.90.

⁵⁸ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s.72.

⁵⁹ كل صلاة لا يقرأ بفاتحة الكتاب فهي خداج “Fatiha’nın okunmadığı namaz eksiktir.” Bkz. İbn Mace, İkâme 13.

⁶⁰ Resulullah bir kimse الحمد لله dediğinde Allah, kulum bana hamdetti. الرحمن الرحيم dediğinde kulum beni sena etti. مالك يوم الدين dediğinde kulum işini bana tefviz etti şeklinde devam eden hadisi almıştır. Bkz. Müslim, Salât 38.

⁶¹ Nesâî, Cihad 26; Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 276.

⁶² İbnü’l- Arabî, Ebubekir, *Ahkâm-ı Kur’an*, Beyrut 2004, c. I, s.194-195,398.

anlamalarını vermiştir.⁶³ Örneğin, münafıkların halleriyle Bakara sûresinin dokuzuncu âyetindeki “hud’a” kelimesini şöyle açıklamıştır: “Hud’a selamet ve doğruluk icab eden şeyi zahirde gösterip başkasını izrar edecek şeyi saklamaktır.”⁶⁴ Yine aynı sûrenin yirmi beşinci âyetinin tefsirinde beşaret kelimesini, “Beşaret, insana sürur verecek haberdur.”⁶⁵ şeklinde izah etmiştir. Dolayısıyla müellifin, kelimeleri açıklayarak tefsir ettiği şekilde bir genelleme yapmak ve böyle bir metodunun olduğunu iddia etmek, yanlış olacaktır.

Âyetleri, sebab-i nüzûlle tefsir etme yönteminin ise hiç olmadığına vurgu yapılabilir. Zira sebab-i nüzûlle ilgili sadece bir ayete işaret etmiştir. İlgili yerde de âyetin doğrudan sebebi nüzûlü olduğuna dair okuyucuyu aydınlatan bir durum yoktur. Ayetin metni ve meali şöyledir:

لِّلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

“Sadakalar, kendilerini Allah yoluna adayan ve yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir. İffetlerinden dolayı(dilenmedikleri için) de bilmeyenler, onları zengin sanırlar. Sen, onları yüzlerinden tanırsın. Çünkü onlar, insanlardan arsızca bir şey istemezler. Siz, hayır olarak ne vererseniz, şüphesiz Allah, onu bilir.”⁶⁶

“Bu âyetten maksat da bunlar gibi erbab-ı ihtiyaç olduğunu âyetin sebebi nüzûlü de teyit etmektedir. Çünkü âyet, muhacirin-i ashaptan dört yüzden ziyade ashabı suffice (sofa) hakkında nazil olmuştur ki onların Medine de arazi ve emlak sahibi olmadıkları gibi hatta meskenleri bile olmadığından talimi Kur’an ve sair ahkâm-ı diniyeyi tahsil için mescid-i Resulullah’ın suffesinde bulunurlardı.”⁶⁷ şeklinde bir izahla müfessir, sebab-i nüzûlle dolaylı yoldan işaret etmiştir. Yani, âyetin nüzûl sebebi olan olayı anlatmamış, sadece olaya dair kısa bir açıklama yapmıştır. Ancak müellif, ilgili âyetlerin esbab-ı nüzûllerine değinmediğinden tefsirinin metodu arasında böyle bir usulünün olduğunu var saymak, pek doğru olmayabilir. Ayrıca metodunun her başlığına bir örnek vererek onun da müellifin tefsir metodu olduğunu söylemek, oldukça zor bir durumdur. Konuyla ilgili aşağıda verilen bilgiler, bu kanaatimizi destekler mahiyettedir. “Müfessirin metoduyla ilgili olarak birkaç hususa daha işaret etmek istiyoruz. Müellif, konuları yüzeysel bir tarzda incelemiş, detaylı tahlil ve yorumlara girişmemiş ve çoğu kere âyetlerin zahiri anlamlarını verip geçmiştir.”⁶⁸ Bir de o, bazen herhangi bir konudaki hükmü açıklamak yerine, ilgili âyetleri peş peşe sıralamak ve anlamlarını zikretmekle yetinmiştir. Yine müfessir, faydalandığı kişileri belirtmemiş, bunun yerine “ekser müfessirinin beyanları veçhiyle” diyerek genel ifadeler kullanmış

⁶³ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 16, 314.

⁶⁴ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 16.

⁶⁵ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 47.

⁶⁶ el-Bakara, 2/273.

⁶⁷ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 396.

⁶⁸ Bkz. Demir, Recep, “Ahkâm Tefsiri ve Mehmed Vehbi Efendi’nin Ahkâm-ı Kur’aniye’si”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 22, 2013, s. 431-456.

ve bir yer hariç hiçbir yerde kaynak da belirtmemiştir. Ayrıca konuların sıralanışı, sistematik olmaktan oldukça uzaktır. Bu bağlamda onun Ahkâm-ı Kur’aniyye’sinin, alışılmış ahkâm tefsiri formatından oldukça uzak olduğunu söyleyebiliriz. Zira o, eserinde sadece amelî ahkâma yer vermemiş, bunun yanında itikadî ve ahlakî alanlarda pek çok konudaki ahkâma da temas etmiştir. Bu yönüyle onun, fikhın fûru konularıyla fazlaca meşgul olmadığını, genelde İslâm’a ve Kur’an’a göre hayatın her alanını anlamlandırma gayreti içinde olduğunu görmekteyiz.”⁶⁹

Yapılan incelemelerde müellifin bazı âyetlere zorlama manalar verdiği de görülmüştür. Örneğin, Hz. Peygambere salat ü selam getirmeyi, ona şükür etmek olarak değerlendirmiş ve salavât getirmenin vacip olduğunu söylemiştir.⁷⁰ Bununla birlikte onun, günümüzde sıkıntı oluşturacak bir şekilde meali yapılan Sâd sûresinin 33’üncü âyetini, çeviri tekniği açısından çok güzel tercüme ettiğini söylemeliyiz. Zira bu ayet, bazı meallerde, atların boyun ve bacaklarının kesildiği veya onların kurban edildiği⁷¹ diğerlerinde ise bacak ve boyunlarının sıvazlandığı veya okşandığı⁷² şeklinde tercüme edilmiştir. Mehmed Vehbi ise “...bundan sonra atlara yaklaştı ve muharebe alâtı olmalarına binaen ayaklarını ve boyunlarını dağlamak suretiyle damgaladı ki-harp levazımatı ve mîri malı olduğu bilinsin.”⁷³ anlamını vermiştir. Yine bazı araştırmalarda müellifin, itikadî meseleleri açıkladığına dair bir yorum yapılmış, fakat böylesi bir durum, onun tefsir özelliği olarak görülmemiştir. Sadece akaid konusunun temel konuları arasında yer almayan bazı mevzularda kısa açıklamalarına rastlamak mümkündür.⁷⁴ Bazı yerlerde ise fikhî kuralları verdiği daha evvel temas edilmiştir.⁷⁵ Maalesef, bazı araştırmalarda müellifin tefsir metodu olarak ileri sürülen birtakım yöntemlerin esasen tefsirinde hiç bulunmadığını, yine tefsirinin özellikleri arasında sayılan ayetleri sebab-i nüzulle tefsir ettiğine dair iddianın da doğru olmadığını gördük.⁷⁶

b. Ahkâm Tefsirleri Arasındaki Yeri

Ahkâm-ı Kur’aniyye’nin diğer eserler arasındaki yerini anlayabilmemiz için daha önce yazılmış bazı ahkâm tefsirlerine ve metodlarına işaret etmek yerinde

⁶⁹ Demir, Recep, “Ahkâm Tefsiri ve Mehmed Vehbi Efendi’nin Ahkâm-ı Kur’aniyye’si”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 22, 2013, s. 431-456.

⁷⁰ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 56.

⁷¹ Örnek olarak bkz. Işıcık, Yusuf, *Kur’an ve Meali*, Kervan Yayın, Konya 2010, s. 456; Yavuz, Ali Fikri, *Kur’an-ı Kerim ve İzahlı Meal-i Alisi*, İstanbul 2002, s. 455.

⁷² Özek, Ali ve Diğerleri, *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Medine 1987, s. 446; Çantay, H. Basri, *Kur’an-ı Hakim ve Meali Kerim*, İstanbul 1952, c. II, s.813.

⁷³ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 294.

⁷⁴ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 57,70.

⁷⁵ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 16.

⁷⁶ Eserde temas edilen fikhî kuralları arasından şunlar dikkate verilebilir. “Zarar vermek de zarar görmek de yoktur” anlamındaki “لا ضرر و لا ضرار”, yine “Mazarrat, menfeat mukabilidir.” mealindeki “الغرم بالغنم” ve son olarak da “Örf ve adette maruf olan şeyler, sarahaten zikirle şart kılınmış gibidir” manasındaki “كما المشروط شرطا المعروف عرفا” kuralını verebiliriz. Bilgi için bkz. Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, s. 84, 148 ve 150.

olacaktır. İlk ahkâm tefsiri diyebileceğimiz Mukatil b. Süleyman'ın eseri *Tefsiru Hamsi Mieti Âyetin mine'l-Kur'an*'dır. Beşir Eryarsoy tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.⁷⁷ Mukatil b. Süleyman, bu eserde emir, nehiy, helal, ve haram konularıyla ilgili beş yüz âyetin tefsirini yapmıştır. Müellif, eserine ilk önce iman konusuyla başlamış, ardından farz ve nafilâ namazlar ile abdest gibi konularla devam etmiştir.⁷⁸ Kısacası, işlenen konular göz önüne alındığında Mukatil b. Süleyman'ın eseri, tam bir ahkâm tefsiri niteliğindedir.

Şafii'nin eserinden sonra yine bu alanla ilgili ilk eser yazarlardan addedilen Tahâvî (ö. 321/933) ahkâm âyetlerini sûrelerdeki yerlerinde ele almamış, aksine "kitâbü't-tahâre", "kitâbü's-salât" ve "kitâbü'z-zekât" vb. adlarla fıkıh bablarına göre sıralamıştır. Böylece o, her âyeti umumiyetle bu "kitab"ların bir babı olarak kabul etmiştir.⁷⁹ Bu açıdan Tahavî'nin eseriyle mukayese edildiğinde Mehmed Vehbi Efendi'nin Ahkâm-ı Kur'âniyye'sinin, ismi her ne kadar ahkâm olsa da ondan daha ziyade tefsire benzediğini söyleyebiliriz.

Haneffî âlimlerinden Cessâs'(ö. 370/980)'ın ahkâm âyetlerinin tefsirine dair eseri de önemlidir. Ahkâmü'l-Kur'ân sahasında yazılan ilk örneklerden biri olup daha sonra kaleme alınan ahkâm tefsirlerine tesir etmiştir. Müellif, bu eserde sûreleri, Kur'an tertibine göre ele almış, ancak bir sûrenin tamamını değil, sadece içindeki ahkâm âyetlerinin açıklamasını yapmıştır. Eserde ahkâm âyeti bulunmayan sûrelere ise yer vermemiştir. Diğer taraftan bu eserde sûreler, âyetlerin ilgili olduğu konu veya muhtevaya göre, fıkıh "babları" altında işlemiştir.⁸⁰ M.V. Efendi ise konuları gelişigüzel işlemiştir. Ele aldığı konularla ilgili ayetleri sırasıyla vermediği gibi sure sırası da gözetmemiştir.

Ebü Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148) de ahkâm âyetlerinin tefsirine dair bir eser kaleme almıştır. Bu eser, onun en önemli eserlerinden biridir. Müellif, Kur'ân tertibine uygun olarak, içinde ahkâm âyeti bulunan 108 sûreyi tefsir etmiş ele almakta ve bu sûrelerdeki 852 ahkâm âyetini teker teker açıklamıştır. Bu bağlamda ahkâm âyeti ihtiva etmediğini varsaydığı Kamer, Hâkka, Tekvîr, İnfîtâr, Hûmeze ve Kâfirûn sûrelerine eserde yer vermemiştir. İbnü'l-Arabî, her sûrenin tefsirine o sûredeki ahkâm âyetlerinin sayısını zikrederek başlamış ve her âyette kaç mesele olduğunu ayrıca belirtmiştir.⁸¹

İbnü'l-Arabî'nin yukarıda verilen eseriyle ilgili *DİA*'daki bilgiler doğru olmakla birlikte bazı eksikliklerin varlığından söz edilebilir. Mesela, oradaki bilgide âyet sayısı

⁷⁷ Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Hamsi Mieti Âyetin mine'l-Kur'an*, trc. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay., İstanbul 2005, s. 32-35.

⁷⁸ Mukatil b. Süleyman, s. 9.

⁷⁹ Şahinoğlu, M. Nazif, "Ahkâmü'l-Kur'an", *DİA*, TDV Yay., c. I, s. 552-553.

⁸⁰ Yavuz, Yunus Vehbi, "Ahkam" *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1988, c. I, s. 553.

⁸¹ İbnü'l-Arabî, *Ahkamu'l-Kur'an*, c. I, s. 15, 349.

852 olarak gösterilmiş ancak, bizim tespitimize göre ise 799 âyete yer verilmiştir.⁸² Zaten tefsirini yaptığı sûrelerin başında ahkâmı ilgili kaç âyeti ele aldığını kendisi zikretmiştir. Ancak o, konuları işlerken farklı âyetleri de zikretmiş ve bunları ahkâm âyetlerinin sayısına dâhil etmemiştir. Doğrusu da bunların, ahkâm ayetlerinin sayısına dâhil edilmemesidir. Müellifin eserinde yer vermediği sûrelere Naziat ve Fil sûreleri de eklenmiştir. Daha doğrusu Fil sûresinin ismine eserde yer verilmiş ancak ahkâm âyeti bağlamında herhangi bir ayeti tefsir edilmemiştir. Müellif, Fil sûresini sadece Hz. Peygamberin doğumu ile ilgili olarak zikretme ihtiyacı hissetmiştir. Bu bağlamda İbnü'l-Arabî, İbn Vehb (ö. 197/813)'in Malik'den rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamberin fil yılında doğduğu haberine atıf yapmış, ayrıca Kays b. Mahreme'nin “Ben ve Hz. Peygamber, fil yılında doğduk.” sözünü nakletmiştir.⁸³ Yine Felak ve Nas sûrelerini tek başlık altında değerlendiren müellif, Felak suresinden sadece bir âyeti zikretmiş, fakat Nas sûresinden ise herhangi bir âyeti almamıştır.⁸⁴

Yine Ahkâm-ı Kur’aniyye ile bu eser arasında bir kıyaslama yapacak olursak, İbnü'l-Arabî resmi sıralamaya göre baştan sonuna kadar Kur’an’ın bütün sûrelerini taramıştır. Yine aynı sırayı gözeterek surelerdeki ahkâm âyetlerini ele almıştır. Bu ahkâm âyetlerini de belli bir hiyerarşi içerisinde işlemiştir. Yani, âyet numaralarına riayet etmiş ve onları küçükten büyüğe doğru ele almıştır. Âyetlerde geçen kelimelerin mutlaka izahını yapmış, farklı görüşler varsa onlara da işaret etmiştir. Örneğin, Bakara sûresinin “*Onlar, gaybe inanırlar.*”⁸⁵ âyetindeki “gayb” kelimesiyle ilgili görüşleri sıralamıştır.⁸⁶ Daha sonra en kuvvetli görüşü açıklamış ve kendi tercihini de belirtmiştir. Bunu dile getirirken “sahih olan”, “en kuvvetli görüşe göre” ya da “bana göre” ifadelerini kullanmıştır.⁸⁷ O, eserinde dört mezhebin görüşlerine de yer vermiştir.⁸⁸ Maliki mezhebine mensup olduğu için kendi mezheb âlimlerinin görüşlerine daha çok yer vermiş, hatta mezhep imamlarının kendi aralarındaki farklılık ve ihtilaflara da sık sık atıfta bulunmuştur.⁸⁹ Eseri tahkik eden M. Abdulhalik Abdulkadir Ata, önsözde bu eserin, bütün mezhep müntesiplerinin müracaat edeceği bir kaynak olduğunu belirtmiştir.⁹⁰ Âyetlerin tefsirinde hadislere ve sahabe tefsirine çok yer verdiği bir gerçektir. Âyetlerin sebebi nüzûlüne de işaret etmiştir.⁹¹ Fikhî tefsir olmasına nazaran varsa âyetlerle ilgili hadislere ve me’sur tefsirlere mutlaka temas etmiştir.⁹² Kelime izahlarının yanında zaman zaman kıraatlara ve özellikle de şaz kıraatlara atıfta

⁸² Şahinoğlu, “Ahkâmü'l-Kur’an”, *DİA*, c. I, s.552-553.

⁸³ İbnü'l-Arabî, *Ahkamu'l-Kur’an*, c. IV, s. 449.

⁸⁴ İbnü'l-Arabî, *Ahkamu'l-Kur’an*, c. IV, s. 469-470.

⁸⁵ Pak, İzzettin, Konyalı Mehmed Vehbi Efendi ve Tefsirdeki Metodu, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 56.

⁸⁶ İbnü'l-Arabî, *Ahkamu'l-Kur’an*, c. I, s. I/16.

⁸⁷ İbnü'l-Arabî, *Ahkamu'l-Kur’an*, c. I, s. 10, 13, 16, 17.

⁸⁸ İbnü'l-Arabî, *Ahkamu'l-Kur’an*, c. I, s.5-6.

⁸⁹ İbnü'l-Arabî, *Ahkamu'l-Kur’an*, c. I, s.13.

⁹⁰ İbnü'l-Arabî, *Ahkamu'l-Kur’an*, c. I, s. 13-14.

⁹¹ İbnü'l-Arabî, *Ahkamu'l-Kur’an*, c. I, s. 230, 304,..

⁹² İbnü'l-Arabî, *Ahkamu'l-Kur’an*, c. I, s. 11,13, 17, 131.

bulunmuştur.⁹³ Mehmed Vehbi ise mezhep görüşlerine çok az yer vermiş, sadece Hanefi ve Şafii mezheplerinin görüşlerinden bahsetmiştir. Bunu da çok yüzeysel olarak ve fikhî mesnedlerine işaret etmeden vermiştir. Ayetlerin nüzûl sebeplerine, sahabe tefsirine yer vermediği gibi tercihlerde de bulunmamıştır.

Hacim bakımından çok kapsamlı olan Kurtubi (ö.671/1273)'nin el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an adlı eseri de ahkâm açısından çok önemli bir eserdir. Diğer eserlerde olduğu gibi, Kurtubi de ilk önce tefsirine bismelenin tahliliyle başlamıştır. Hatta konuyu çok geniş bir şekilde ele almış ve ilk başta besmele hakkında 26 meselenin olduğunu belirtmiştir.⁹⁴ Bismelenin fikhî yönünü açıkladıktan sonra mezhep imamlarının görüşlerini aktarmış ve tercihte bulunmuştur. Kurtubi'ye göre ise en isabetli görüş, İmam Malik (ö. 179/795)'in görüşüdür. O, besmele hakkında şöyle demiştir: "İmam Malik'e göre besmele, ne Fatiha'dan ne de başka diğer sûrelerden bir âyettir. Yalnızca Neml sûresinde geçen bir âyettir."⁹⁵ Yine o, Fatiha sûresinin tefsirinde namazda Fatiha'yı okumanın hükmüyle ilgili sahabe ve tabiun âlimleri ile mezhep imamlarının görüşlerini aktarmıştır. Konuyla ilgili her bir mezhebin ileri sürdüğü delilleri vermiş ve yine kendi görüşünü açıklamıştır. Kurtubi, ahkâmıla ilgili âyetlerin tefsirinde konuları ayrıntılı biçimde işlemiş ve tartışmaları hüccetleriyle birlikte vermiştir. İyi bir ahkâm tefsiri örneği olan Kurtubi'nin eserini okuyan kişinin, bir konunun fikhî hükmü hakkında tatmin edici bir neticeye ulaşması oldukça kolaydır.⁹⁶ Ahkâm-ı Kur'aniyye de ise böyle bir çıkarımda bulunmak oldukça zordur.

Yukarıda en önemli ahkâm tefsirlerinden kısmen verdiğimiz açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Ahkâm-ı Kur'aniyye, metod ve içerik bakımından onların hiçbirine benzememektedir. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Ahkâm-ı Kur'aniyye, metod olarak diğer ahkâm tefsirlerinden tamamen farklıdır. Bu eserde ahkâm konularının neler ve konuyla ilgili öncelikli âyetlerin hangileri olduğuna dair bir açıklama olmadığı gibi konuların sıralamasıyla ilgili bir izah da yoktur. Her ne kadar bazı çalışmalarda "Vehbi Efendi, Kur'an ayetlerindeki bir hükmü açıklarken önce âyetten anlaşılan mânâyı sunuyor, ardından kastedilen hükmü ortaya koyuyor, sonra ilgili diğer âyetlerle o hükmü destekliyor, daha sonra da ilgili hadisleri sunuyor, varsa Mezhep İmamları'nın görüşlerini belirtiyor; sonra da 'hülâsâ' diye başlayarak âyetten anlaşılması gereken inanç, ibadet, ahlâk ya da sosyal konularla ilgili hükmü ortaya koymaya çalışıyor"⁹⁷ şeklinde bir metodunun olduğundan söz ediliyorsa da, eser incelendiğinde durumun hiç de öyle olmadığı anlaşılacaktır. Yine aynı araştırmada Mehmed Vehbi'nin eserinde konuların alfabetik sıraya göre işlendiği bilgisi verilmiştir. Bu, doğru olmayan yanlış bir

⁹³ İbnü'l-Arabi, *Ahkamu'l-Kur'an*, c. I, s. 9.

⁹⁴ el-Kurtubi, Muhammed b. Ahmed, *el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. I, s. 65

⁹⁵ el-Kurtubi, *el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. I, s. 66-68.

⁹⁶ el-Kurtubi, *el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. I, s. 73-179.

⁹⁷ Pak, İzzettin, Konyalı Mehmed Vehbi Efendi ve Tefsirdeki Metodu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 56.

bilgidir.⁹⁸ Örneğin, İlkiyâ el-Herrâsî diye tanınan Ebü'l-Hasan İmâdüddin Ali b. Muhammed et-Taberî (ö. 504/1110)'nin ahkâm âyetlerini tefsir ettiği Ahkamu'l-Kur'an adlı eseri, mushaf tertibine göre yapılmış bir çalışmadır. Hatta bu eserde Fatiha sûresine yer verilmemiştir. İlkiyâ el-Herrâsî, Fatiha sûresinin tefsiri sırasında sadece besmelenin tefsirini yapmıştır.⁹⁹ Ayrıca o, otuz dokuz sûre dışındaki diğer sûrelerde geçen ahkâmla ilgili âyetleri tefsir etmiştir.¹⁰⁰ Bu müellifin Bakara, Al-i İmran Nisa, Maide ve Tevbe surelerinde tefsir ettiği ahkâm âyetleri diğerlerine göre daha ağırlıktadır. Bunların dışında kalan surelerde ise bir ya da birkaç âyete işaret etmiştir.¹⁰¹ Buna karşılık ahkâm tefsirleri arasında yer alan Mehmed Vehbi'nin Ahkâm-ı Kur'aniyye'sinde ise Fatiha sûresinin tamamı ahkâm âyetleri bağlamında ele alınmış ve âyetlerden hükümler çıkarılmıştır. Diğer surelerle ilgili olarak ahkâm âyetlerinin detayına girilmemiştir.

Bir ahkâm tefsirinde fikhî konuların usulüne uygun olarak çıkarılması ve mezheplerin görüşlerinin verilmesi, olmazsa olmaz kurallardan biridir. Bu açıdan Ahkâm-ı Kur'aniyye'de mezhep imamlarının görüşlerine hiç temas edilmediğini söylesek herhalde yanlış olmaz. Müellif, sadece dört yerde mezhep görüşlerini vermiştir. Hanefî ve Şafîî mezheplerinin görüşlerinden bahsetmiş¹⁰² ve bir yerde İmam Maliki'nin görüşüne de yer vermiştir.¹⁰³ Hanefî mezhebinden olmasına nazaran yalnızca 12 yerde mezhebinin görüşlerine işaret etmiştir.¹⁰⁴ Dolayısıyla ahkâm tefsirinde olması gereken, fikhî açıklamalara yer vermesi gerekir şeklindeki en önemli özelliğe bu eserde rastlanmamıştır. Öyleyse bu eserin bir ahkâm tefsiri değil, ahlâki ve sosyal konulara ağırlık veren içtimai bir tefsir olduğunu söylemek, daha doğru olacaktır. Hatta zaman zaman bunu müellifin açıklamalarından anlamak çok kolaydır. Yazdığı dönemi dikkate alırsak dinle devletin ya da maneviyatla maddiyatın ayrıştırıldığı bazı zaman ve yerlerde, cevap verme ihtiyacı hâsıl olmuş hatta konular daha detaylı işlenmiştir. Müslümanların kendi kültür ve kaynaklarında esas almaları gereken kanunlar varken başka yerlerden kanun devşirmenin yanlış olduğuna eserinde dikkat çekmiştir.¹⁰⁵

Özetlemek gerekirse, Ahkâm-ı Kur'aniyye'nin başlı başına bir ahkâm tefsiri olduğunu söylemek, oldukça zordur. Buna mukabil ağırlıklı olarak ahlâki ve sosyal, çok az olmak üzere de fikhî konularla ilgili Mehmed Vehbi'nin meydana getirdiği bir eseri olduğunu kabul etmek ilmi bakımdan daha doğru olacaktır. Eserde yer verilen “Ziraate dair, bağcılık hakkında, arıya dair, gemilerle intifa, yollar hakkında, cimrilik hakkında,

⁹⁸ Pak, İzzettin, Konyalı Mehmed Vehbi Efendi ve Tefsirdeki Metodu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 56.

⁹⁹ el- Herrasi, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Beyrut 2004, s. 16.

¹⁰⁰ Yer almayan sureler şunlardır: Neml, Secde (Fihristte her ne kadar Secde ismi geçse de Bununla Fussilet suresi kastedilmiştir), Zümer, Mü'min, Duhan, Teğabun, Mülk, Kalem, Hakka, Mearic, Nuh, Cinn, Nebe', Naziat, Abese, Tekvir, İnfitar, Mutaffifin, Büruc, Tarık, Ğaşiye, Fecr, Bele d, Şems, Leyl, Tin, Alak, Zilzal, Adiyat, Karia, Tekasür, Asr, Hümeze, Fil, Kureyş, Kafirun, Mesed, İhlas, Nas.

¹⁰¹ Bkz. Taberi, *Ahkamu'l-Kur'an*, Beyrut, 2004.

¹⁰² Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur'aniyye*, s.1, 5, 185, 211.

¹⁰³ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur'aniyye*, s.5.

¹⁰⁴ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur'aniyye*, s.2, 122, 128, 137, 152, 159, 172, 185, 414.

¹⁰⁵ Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur'aniyye*, s.177-178, 299, 317-318.

sanatın lüzumu hakkında, demirin faydaları hakkında, yeryüzünde seyahate dair” gibi konu başlıkları, diğer eserlerde kullanılmamıştır. Ayrıca “askerlik, askerliğin lüzumu, askerlikten müstesna olanlar, askerinin itikadı, askerinin maneviyata bağlı olması, kumandanların askeri ve mühimmatı bizzat muayene etmeleri” gibi askerlik ve harple ilgili konulara ağırlık verdiği de dikkatleri celbetmiştir.

Sonuç

Bu makalede Mehmed Vehbi Efendi'nin Ahkâm-ı Kur'aniyye adlı eseri kısaca tanıtılmıştır. Bu bağlamda eserin bir ahkâm tefsiri olması bakımından diğer ahkâm tefsirleriyle de karşılaştırması yapılmıştır. Araştırmamız neticesinde eserin belli bir metodunun olmadığı ortaya çıkmıştır. Müellif, her ne kadar eserine besmele ile başlamış ve Fatıha sûresi ile devam etmişse de ilerleyen sayfalarda Kur'an tertibine göre âyetleri almadığı tespit edilmiştir.

Ahkâm tefsirlerinin birçoğu, konuları Kur'an'daki resmi sıralamaya göre ele almıştır. Elbette bu eserler, ele aldıkları sûrelerde sadece ahkâm âyetlerinin tefsirine yönelmiştir. Dolayısıyla her eserin izlediği tefsir yöntemini görmek ve tespit etmek mümkün olabilmektedir. Mehmed Vehbi, konuları karışık olarak ele almış olduğu için Ahkâm-ı Kur'aniyye'de sistemli bir metodunun varlığından söz edilemez. Bir konuda seçtiği âyetleri bile, küçükten büyüğe doğru değil de karışık olarak vermiştir. Müellif, çok az sayıda hadislerle kitabında yer vermiş, ancak kaynaklarına da işaret etmemiştir. O, ayrıca sûre isimleri ile âyet numaralarını da vermemiştir.

Mehmed Vehbi Efendi'nin Ahkâm-ı Kur'aniyye'de âyetleri âyetler, hadisler ve sebep-i nüzuller ile tefsir ettiği bazı araştırmalarda iddia edilmiştir. Fakat onun böyle bir metodunun olmadığı, araştırmamızın sonucu ortaya çıkmıştır. Ele aldığı âyetlerin aynı konunun özellikleriyle ilgili bir sıralama yapmak için verildiğini tespitlerimiz neticesinde müşahede ettik. Sebeb-i nüzûle müracaat ederek yaptığı tefsir ise hemen hemen hiç yoktur. Kısmen dil kurallarına dayalı tefsire müracaat etmiş olmakla birlikte onun, çok az kelimenin izahını yaptığını ve bu açıklamanın kelimenin terim anlamıyla ilgili olduğunu gördük. Kısacası Ahkâm-ı Kur'aniyye, diğer ahkâm tefsirlerinden metod ve içerik bakımından tamamen farklıdır. Bir ahkâm tefsirinde bulunması gereken fikhî konular, maalesef bu eserde yok denecek kadar azdır. Bu açıdan onun, daha çok sosyal konuları işlediği görülmüştür. Ele aldığı konulara ve onlarda gerçekleştirdiği tefsir yöntemine bakılırsa eserinin başlı başına ahkâm tefsiri olduğunu söylemek oldukça zordur. Zira diğer ahkâm tefsirlerinde namaz, oruç, zekât ve hac gibi fikhî konular, insanların dikkatlerine sunulmuşken, bu eserde ise daha çok sosyal mevzular incelenmiştir.

Sonuç olarak, Mehmed Vehbi'nin Ahkâm-ı Kur'aniyye'si, diğer ahkâm tefsirlerinden tamamen farklıdır. Zira ahkâm tefsirlerinde fikhî konulara yer verildiği, mezhep imamlarının görüşlerine temas edildiği halde Ahkâm-ı Kur'aniyye'de böyle bir

özelliğın olmadığı dikkatlerden kaçmamıştır. Her ne kadar esere Ahkâm-ı Kur’aniyye ismi verilmiş olsa da kitabın içeriği incelendiğinde fıkhî konulara ağırlık verilmediği ya da verilmiş olsa bile diğer ahkâm tefsirlerindeki gibi detaya inilmediği oldukça açıktır. Belki müfessir, bu başlıkla Kur’ân’ın hukuki/ictimâi ve sosyal/ahlâki konularını kastetmiş olabilir. Nitekim bu, kitabında yer verdiği konulardan kolaylıkla anlaşılmaktadır. Kur’ân’ın ahkâmının anlatıldığı bahisler, özet olarak geçilmiş, buna mukabil ziraatçılık, bağcılık, yol yapıcılık, askerlik ve komşuluk gibi konular ise daha detaylı işlenmiştir. Dolayısıyla müellif her ne kadar Ahkâm-ı Kur’aniyye olarak adlandırmış olsa bile bu eserini, ahkâm tefsiri kabul etmekten ziyade içtimai-ahlâki bir tefsir olarak görmek, daha doğru olacaktır.

Kaynakça

Akgül, Muhittin, *Kur’an’dan Hayata Yansımalar*, Çađlayan Matbaası, İzmir 2006.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1973, c. I-II.

el-Buhari, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil, *el-Camiu’s-Sahih*, İstanbul ts, c. I-VIII.

Çantay, Hasan Basri, *Kur’an-ı Hakim ve Meali Kerim*, İstanbul 1952, c.I-III.

Çetiner, Bedrettin, “*Ahkâmü’l-Kur’an*”, DİA, İstanbul 1988, c. I-XL.

Demir, Recep, “Ahkâm Tefsiri ve Mehmed Vehbi Efendi’nin Ahkâm-ı Kur’aniye’si”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 22, 2013.

Erdoğan, Mehmet, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay., İstanbul 1997.

el-Alûsi, Şihabüddin Seyyid Muhammed, *Ruhu’l-Meâni Fi Tefsiri’l-Kur’an’il-Azim ve’s-Seb’il-Mesâni*, Beyrut 1994, c. I-XV.

el-Kurtubi, Muhammed b. Ahmed, *el-Cami li Ahkâmi’l-Kur’an*, Beyrut 1993, c. I-XX.

et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camiu’l-Beyan fi Te’vil’il-Kur’an*, Beyrut 1992, c.I-XII.

et-Taberi, İlkiya el-Harrasi, Ebu’l-Hasan İmaduddin Ali b. Muhammed, *Ahkâmu’l-Kur’an*, Beyrut 2004, c. I-II.

eş-Şafii, Muhammed b. İdris, *Ahkâmu’l-Kur’an*, Beyrut,1997, c. I.

ez-Zemahşeri, Muhammed b. Ömer, *el-Keşşaf an Hakâiki Gavamid'it-Tenzil ve Uyuni'l-Akavil fi Vücuhi't-Te'vil*, Mısır 1977, c. I-IV.

Hallaf, Abdulvahhab, *İlmu Usûli'l-Fıkh*, Kahire 1947.

Hasan Han, Seyyid Muhammed Sıddık Hasan, *Neylü'l-Meram min Tefsiri Âyâti'l-Ahkâm*, Tah. Ali Seyyid, Mektebetü'l-Medeni, Cidde 1979, c. I-II.

İbn Arabi, Ebubekir Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut 2003, c. I-IV.

İbn Âşur, Muhammed Tahir, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Beyrut 2000, c. I-XXX.

İbn Mace, Muhammed b. Yezid Kazvini, *es-Sünen*, Kahire 1953, c. I-V.

İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed b. Mükrim, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut 1990, c. I-X.

Karaoğlan, Arslan, “Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin “Ahkâm-ı Kur'âniye” ve “ Muhammed es-Sâbûnî'nin “Revâiu'l-Beyan” Adlı Eserinin Mukayesesi” Yayınlanmamış Y. Lisans, Kayseri 2011.

Mennau'l Kattan, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut 1993.

Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Hamsi Mieti Âyetin Mmine'l-Kur'an*, trc. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay., İstanbul 2005 c. I.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahih*, Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul 1981, c. I-V.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *es-Sünen*, Beyrut 1988, I-IV.

Özel, Ahmet, “Ahkâm”, DİA, TDV Yay., İstanbul 1988, c. I-XL.

Özek, Ali ve Diğerleri, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Medine 1987.

Pak, İzzettin, “Konyalı Mehmed Vehbi Efendi ve Tefsirdeki Metodu”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

Şaban, Zekiyyüddîn, *Usûlü’l-Fıkh*, trc. Dönmez, Kafi, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, TDV Yay., Ankara 2005, s.225-230.

Şahinoğlu, M. Nazif, “*Ahkâmü’l-Kur’an*”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1998. C. I-XL.

Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *el-Câmiu’s-Sünen*, İstanbul c.

Vehbi, Konyalı Mehmed, *Ahkâm-ı Kur’aniyye*, İstanbul 1947.

Yavuz, Yunus Vehbi Yavuz, “Ahkâm”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1988, c.I-XL.

İşıcık, Yusuf, *Kur’an ve Meali*, Kervan Yayın, Konya 2010.

Yavuz, Ali Fikri, *Kur’an-ı Kerim ve İzahlı Meal-i Alisi*, İstanbul 2002.